

РЕЦЕНЗИЯ

От доц. д-р Невяна Георгиева Фесчиева, дм

на дисертационен труд
на **Донка Панайотова Николова**
на тема:

„Рехабилитационни грижи за преодоляване на самотата при възрастни хора“

Научни ръководители:

доц. Станислава Павлова, д м.

проф. Параскева Манчева, д.м.н.

за присъждане на ОНС „доктор“

по област на висше образование: 7.Здравеопазване и спорт,

професионално направление: 7.4. Обществено здраве

и научна специалност „Управление на здравните грижи“

Със заповед № Р 109- 482/ 18.11.2021 г. на Ректора на МУ -Варна, проф. Валентин Игнатов, въз основа на доклад на проф. Силвия Борисова, д.оз.н. с вх.№ 102-2877/04.11.21 и на решение на Факултет Обществено здраве на МУ-Варна по протокол №173/09.11.2021г. съм определена като външен член на научно жури, а с Протокол №1 на НЖ и да представя рецензия за дисертационния труд на тема **„Рехабилитационни грижи за преодоляване на самотата при възрастни хора“** за присъждане на образователна и научна степен „доктор“ в научната специалност „Управление на здравните грижи“, професионално направление 7.4. Обществено здраве и област на висше образование 7. Здравеопазване и спорт.

Кратки биографични данни и кариерно развитие на докторантката: През 1989г. Донка Николова завършва Института за подготовка на кадри “Д-р П.Бешев” специалност Рехабилитатор. По-нататък тя надгражда образователни степени: през 2006 година във ВСУ “Черноризец Храбър” придобива бакалавърска степен по Психология, а през 2007 г. ОКС „ Магисър“ по Приложна психиология. През 2017 година придобива бакалавърска степен по Управление на здравните грижи, а в 2018г. ОКС „ Магистър“ по Управление на здравните грижи в МУ „Проф. д-р Параскев Стоянов”. Академичната си кариера започва през 2015 г, когато след конкурс е назначена за асистент към УС Рехабилитаор при Медицински колеж – Варна, където води упражнения по Кинезитерапия на: Вътрешни болести, на Хирургия, на Ревматология, на Геронтология и по Лечебен масаж, Зонотерапия, Оздравителна гимнастика. Развива се в научно-преподавателската област, има 15 участия в научни форуми и 28 пълнотекстови

публикации в български и международни научни списания. Зачислена е през 2021 г. за специализация по неклинична специалност „Обществено здравеопазване“, за срок от една година.

Професионалният ѝ път е свързан с нейните две специалности: *рехабилитатор* - в различни медицински центрове и санаториум „САНА“ (от 1989 г. до 2011 г.) и *психолог* - в Център за социална рехабилитация и интеграция за деца със специални образователни потребности „Радост“ към Фондация „Радост за нашите деца“ – гр. Варна. (от 2011 г. а от 2013 г. до 2015 г. директор на същия).

Подготовката на ас. Донка Николова е насочена към дисертация, в която може да приложи познанията си в двете области – рехабилитация и психология.

Сведения за процедурата на докторантурата. Зачислена е със Заповед на Ректора на МУ-Варна Р-109- 94/08.02.2019, Дисертационният труд е одобрен и предложен за публична защита от Катедрен съвет при Катедра „Здравни грижи“ към Факултет „Обществено здравеопазване“ при МУ - Варна с протокол №238 от 08.11.2021 г.

Обща характеристика на труда

Представеният от ас. Николова труд съдържа 158 страници и е онагледен с 8 таблици, 94 фигури и 7 приложения; Библиографският списък включва 168 литературни източници, от които 53 са на кирилица, 115 – на латиница и 17-интернет източници.

Материалът е структуриран в следните добре балансирани основни раздели: Въведение – 2 стр. Литературен обзор - 39 стр.; Цел, задачи и методология - 11 стр.; Резултати и обсъждане - 74 стр.; Обобщение- 11 стр.; Изводи, Предложения, Приноси - 4 стр.

Актуалността на дисертационния труд трябва да се разглежда в контекста на изключително бързото застаряване на населението в света и в България. Сред съпровождащите го социално-психологически проблеми, социалната изолация и чувството на самота са твърде съществени и представляват сериозно препятствие пред адаптацията на стареещия човек към новата био-социална фаза на живота му. Последниците от тях се отнасят както до личността, така и до обществото и ресурсите за социална подкрепа на старите хора. COVID – 19- епидемията през последните 2 години увеличи социалната изолация при уязвимите групи, каквато са старите хора и направи още по-актуално търсенето на подходи за справяне с тези социално-психологични явления.

Оценка на дисертационния труд

Във **въведението** на дисертационния труд докторантката ясно обосновава важността на изследователския проблем.

Литературният обзор е структуриран в 5 части като обхваща: социо-демографски и здравен профил на възрастните и стари хора; социални услуги за възрастните хора; самота, социална изолация и социална комуникация при възрастни и стари хора; практически подходи за справяне със самотата; предоставяне на рехабилитационни грижи при потребители на социалната услуга „дом за стари хора“. Докторантката показва добро владение на материята и разглежда проблемите както от психологична, така и от рехабилитационна гледна точка, за което безспорно допринасят нейните познания/образование в тези две области. Представени са световни изследователски постижения в областта на измерване на самотата, специално при стари хора. Много доброто описание на методики като Терапия със спомени и други форми на Арт терапи, както и на ерго терапия дават заявка за намеренията на докторантката да се основава на тях в методологията на проучването си. Литературният обзор показва отличната информираност на докторантката, за което свидетелстват и включване на литературни източници от последните две години. Направените изводи в края на литературния обзор са послужили за целепологане методология. на дисертационния труд

Оценка на цел, задачи и методология

Целта на дисертацията е формулирана: да се проучи и установи влиянието на специфични рехабилитационни грижи за преодоляване/намаляване на чувството за самота при възрастни и стари хора чрез прилагане на експеримент.

За изпълнение на целта са планирани пет **задачи**: Да се изясни социо-демографския и здравен профил на потребителите на социалната услуга „дом за стари хора“; да се разработи комплексна методика „От миналото към настоящето“ и с нея да се проведе експеримент при потребители на социалната услуга „дом за стари хора“; да се оцени степента на изпитваната самота преди експеримента при двете групи – експериментална и контролна група; да се оцени степента на изпитваната самота след експеримента при двете групи – експериментална и контролна група.

Представени са три хипотези. Добре описани са предмета и обекта на проучването. Обхванати са 86 потребители на социалната услуга „дом за стари хора“, разделени по 43 души, на случаен принцип, на експериментална и контролна група. При експерименталната група (ЕГ) са приложени утринна хигиенна гимнастика (УХГ) и комплексна методика „От миналото към настоящето“, а при контролната група (КГ)- УХГ

и предлаганите от социалната услуга трудово-терапевтични неиндивидуализирани дейности.

В сърцевината на методологията е разработената от докторантката комплексна методика „От миналото към настоящето“, която съдържа 5 теми: „Детство“, „Семейство – брак и деца“, „Приятелство“, „Професия“, „Любими занимания и интереси“ и заключителен етап, провеждани в отделни сесии с продължителност от 60 до 90 минути. Експериментът продължава една година. В методиката са включени рехабилитационни елементи, под формата на тонизиращи упражнения, подходящи за възрастни и стари хора.

Използваните **изследователски методи** - документален, анкетен, експеримент са адекватни на поставените цели. Приложените скали: за оценка на самотата (The University of California Los Angeles Loneliness Scale (UCLA Loneliness Scale, Version 3) и за оценка на удовлетвореността от живота на Диенер (The Satisfaction With Life Scale, SWLS) са широко използвани и утвърдени в геронтологичната практика. Те биха могли да бъдат представени като самостоятелни изследователски методи. Декларираните статически методи са действително приложени в дисертацията.

Проучването е одобрено от Комисията по етика на научните изследвания (КЕНИ) към Медицински университет – Варна и проведено през периода м. март 2019 г. до м. февруари 2020 г. (Протокол №81 на Комисията по етика на научните изследвания, МУ-Варна от заседание на 28.02.2019 г.).

Методологията на дисертационния труд отговаря на съвременните изисквания, доказва подготовката на докторантката за изследователска работа и е гаранция за надеждност на получените резултати.

Оценка на резултатите, обсъждането, изводите и приносите.

Резултатите са представени в три параграфа, съобразно с поставените задачи и приложените методи: социо-демографски и здравен профил на потребителите на социална услуга в ДСХ „Гергана“ (от анкетното проучване); резултати от приложението на двете скали за самота и за удовлетвореност от живота. Резултатите са прецизно представени и много добре онагледени. Намирам, че социо-демографският и здравен профил на потребителите, макар и информативен, може да бъде по-кратко представен. Неговото значение е по-ограничено, тъй като дава само представа за потребителите, от които са рекрутирани експерименталната и контролна групи. Не са представени доказателства, че ДСХ „Гергана“ е представителен за домовете за СХ в България.

Най-съществена част от резултатите са тези от скалите. При резултатите от въпросника **Скала за самотата** преди и след приложената авторска комплексна методика са установени статистически разлики - от 10% до 28% във всеки от 10-те елемента/твърдения на скалата. Намаляването нивата на самотата води до редица положителни промени: респондентите са в състояние да правят различни неща *сами*, без да се чувстват нещастни; станали са по-уверени в себе си и в собствените възможности; при общуване с нови събеседници срещат по-голямо разбиране; изграждат нов подход при общуване с околните, мобилизират си собствения си ресурс; осъзнават силата на качествената връзка в новите приятелства; засилва се чувството на принадлежност към групата. Разликите между ЕГ и КГ са също статистически значими. Докторантката обсъжда собствените резултати в контекста на множество изследвания от целия свят, някои от които съвсем нови, което допълва впечатлението за нейната научна осведоменост чрез непрекъснато следене на литературата по проблема.

При резултатите от въпросника **Скала за удовлетвореност от живота** изходните стойности на удовлетвореността за ЕГ(16,3%) и КГ(14%) са близки и сравнително невисоки. След приложение на комплексната методика, обаче, в ЕГ се отбелязва повишение почти два пъти.

Докторантката правилно задава изследователския въпрос дали комплексната методиката да бъде прилагана само в ДСХ или би могла да има по-широко приложение. Смятам, че нейният, макар и плахо споменат опит за пилотно проучване в Пенсионерски клуб „Надежда“, кв.Виница е правилна крачка и вероятно само епидемиологичната обстановка е причина да не го задълбочи. Добрите резултати от приложение на методиката в ДСХ и от пилотното проучване предполагат значително по-широкото ѝ използване.

Изводите логически следват от резултатите от проучването и подкрепят значимостта на приложената методика за намаление чувството за самота при стари хора в ДСХ. Направените предложения са с умерен характер и уместни.

Изявявам съгласие с приносите като предлагам първа група приноси да бъде с наименование теоретико- методологични, защото по-точно отговаря на характера на труда.

Автореферат и публикации по труда

Авторефератът към дисертационния труд отразява правилно структурата и съдържанието на разработката и представя най-важните резултати и изводи от проучването.

Във връзка с темата на дисертацията са направени четири пълнотекстови публикации, в които докторантката е първи автор и едно участие в научна конференция с международно участие.

Критични бележки и препоръки.

Имах възможност да направя критични бележки по дисертацията по време на нейното обсъждане, повечето от които са взети под внимание. Бих препоръчала ас. Донка Николова да продължи изследователската и практико-приложна работата сред потребители извън ДСХ, като се ориентира към съществуващите във Варна пенсионерски клубове, където възрастните хора общуват, заявяват своите интереси и взаимно да се подкрепят за приемане предизвикателствата на новия етап от живота си.

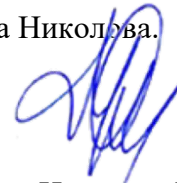
Заключение

Дисертационният труд на Донка Панайотова Николова на тема **„Рехабилитационни грижи за преодоляване на самотата при възрастни хора“** по актуалност, обем и качество на разработката, както и значимост на приносите отговаря напълно на изискванията на Закона за развитие на академичния състав в Република България и Правилника на МУ - Варна за неговото прилагане.

Във връзка с всичко изложено по-горе давам положителна оценка на дисертационния труд и препоръчвам на членовете на почитаемото Научно жури да присъдят образователната и научна степен „доктор“ по научната специалност **„Управление на здравните грижи“** на ас. Донка Панайотова Николова.

28.01.2022г.

Рецензент:

/доц. Невяна Фесчиева, д.м./